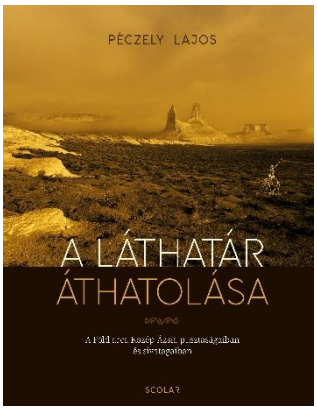

Sári László

Ázsia halott szívében?

Péczely Lajos A láthatár áthatolása

A Föld arca Közép-Ázsia pusztaságaiban és sivatagaiban

Az igazi utazás varázslat, szenvedély. Szélsőséges esetben extatikus állapot. Mi másért keresné magának az utazó az alig elviselhető életkörülményeket, a véget nem érő vesződséget a kényelem helyett? Dermesztő sarkvidéki hideget, trópusi hőséget, sivatagi homokviharokat, egyebet. Még a képzeletbeli utazás is bűvölet, révület. Teljes kiszakadás az ember saját, jól berendezett környezetéből, azonosulás egy másik világgal. Leküzdhetetlen vonzódás más tájak képeihez, színeihez, levegőjéhez, lakóinak kultúrájához, nyelvéhez. Az igazi utazás lélegzetelállító mutatvány. Csak az képes rá, aki nyitott szívvel lép be az utazás varázsgömbjébe.

Még Ázsia szívének, túlnyomórészt évezredek óta lakhatatlan, sivatagos, holdbéli tájainak is mindenkor voltak, ma is vannak szerelmesei. És nem is akárkik döntöttek úgy, hogy életük legjavát ezeken a felkavaró, megrendítő élményekkel szolgáló helyeken töltik, csodálják, sőt élvezik a határtalant, a tér és az idő végtelenségének, a létezés teljességének illúzióját.

A nyugati utazók sorában alighanem *Marco Polo* az első, aki vállalta az igazi utazást. Legalábbis róla tudunk elsőként, mert szómilliomos is volt („Il Milione”), nemcsak utazó, vagyis olyannyira beszédes, hogy Itáliába hazaérkezvén fűnek-fának el kellett mesélnie utazásának minden részletét. Ez az elbeszélés máig lenyűgöz minket, csaknem nyolcszáz éve olvassuk, isszuk minden szavát. Pedig amikor a világszép Velencéből útra kelt, esze ágában nem volt gyönyörködni a rá váró kíméletlen, embert próbáló közép-ázsiai pusztákban, pontosan tudta, hogy hosszú útja Kínáig nem lesz kéjutazás. Mégis rabul ejtette őt a rémes, félelmetes és gyönyörűséges távolság. Hiába, kereskedő létére is érzékeny, finom lelkű fiatalember volt, ezt beszámolója is tanúsítja.

A legnagyobb nyugati utazók között aztán ezen a tájon a svéd *Sven Hedin*t tartjuk számon, akár szeretjük őt, akár nem. De őt már a 20. század racionális bizonyosságokat hajszoló szelleme vitte el Közép-Ázsiába, ő már a modern kor hőse.

Geológus, sinológus, térképész, felfedező, író. Négy expedíciót vezetett Közép-Ázsiába, beutazta a mai Hszincsiang-Ujgur Autonóm Terület addig Európában ismeretlen vidékeit és Tibetet, járt Perzsiában, Bagdadban, 1500 éves romvárosokat fedezett fel a Takla-Makán sivatagban. Feltérképezte a Transzhimaláját, megtalálta a Brahmaputra, az Indus és a Szatledzs folyók forrásvidékét. A Kínai nagy fal maradványaira bukkant a Tarim-medence sivatagjában, az ő tereptapasztalatai és térképvázlatai alapján készült el Közép-Ázsia első pontos térképe. Saját fényképfelvételeivel, akvarelljeivel és rajzaival illusztrált izgalmas úti beszámolókat írt. Hszincsiang és Tibet legjobb ismerőjének tartották. Uralkodók és politikusok versengtek, hogy találkozzanak vele, megannyi földrajzi társaság vette föl tagjai sorába. Magyarul: hódolt neki az egész világ, csodálták, bámulták. Ő meg – akárcsak nagy elődje az „Il Milione" – beszélt, beszélt, beszélt. Írásos életműve is mérhetetlen terjedelmű, határtalan, akár a pusztaság, amelyet életében bejárt.

És itt – némi túlzással – azt kell, hogy mondjuk: aki rajtuk, kettőjükön kívül még jól ismerte Közép-Ázsiát, és aki számít a „szakmában", az már mind magyar. A magyar utazókat és tudósokat tucatjával vonzotta e mostoha vidék, ezerféleképpen magyarázható vagy éppen megmagyarázhatatlan okból. Szinte özönlöttek ide igazi magyar kiválóságok is. Pedig ott volt még a történelemben a 19. század eleje óta *máig* egyfolytában zajló Nagy Játszma is, az angol–orosz birodalmi vetélkedés a közép-ázsiai térségek fölötti befolyás megszerzéséért, amely mindkét részről kémkedések, titkosszolgálati, majd katonai akciók sorozatával járt együtt, és amely ugyancsak alapos helyismeretet, más szóval utazásokat, földrajzi, nyelvi és történelmi-politikai tájékozódást igényelt. És mégis, mintha ennek ellenére a múltban sokkal népesebb lett volna errefelé a magyar utazók csoportja. Magyar ős-

történet? Magyar romantika? Ki tudja, mi magyarázza? Az biztos, hogy nem birodalmi érdek.

Itt van mindjárt Sven Hedin kortársa, a legnagyobb magyar Belső-Ázsia-kutató, *Stein Aurél,* aki brit alattvalóként Sir Marc Aurel Stein néven vált világhírűvé. 1900 és 1931 között négy expedíciót vezetett Belső-Ázsiába (ez nagyjából Közép-Ázsia keleti része, Közép-Ázsiát pedig leginkább a Kaszpi-tótól az Aralig számítjuk), ezek egyike ráadásul világraszóló felfedezéssel szolgált: Stein expredíciója talált rá a tunhuangi Ezer Buddha Barlangtemplomokra, és ezek felbecsülhetetlen értékű kincseire. A többszáz templom túlnyomórészt 4. századból származó kéziratos vallási és műtörténeti anyagát máig vizsgálja a tudomány. Stein írásos életműve is hatalmas (legnagyobb része magyarul is hozzáférhető), s tudományos értékén túl mindegyik munkája remek, élvezetes olvasmány. Legismertebb, legkedveltebb kötetei: *Homokba temetett városok* (1908), *Romvárosok Ázsia sivatagjaiban* (1913), *Ősi ösvényeken Ázsiában* (1934). Egyik írásának ő adta az *Ázsia halott szívében* címet, melyet a köznyelv máig az ázsiai sivatagok állandó jelzőjeként használ.

Stein már utazásai kezdetén tapasztalta, amit Sven Hedin is azonnal észrevett Közép-Ázsiában: hiába a jó előadó tudós, a jóbeszédű társasági szereplő, hiába a jó tollú írásművész, Ázsia pusztáit és e tájak lakóit a nagyközönségnek bemutatni, élénken láttatni velük az elképzelhetetlent, ez bizony csaknem lehetetlen. Ehhez nagyon kevés a szó. Ezért aztán az ügyes kezű svéd tudós reggeltől estig rajzolta, festette a látványt, jellegzetes arcokat, viseleteket örökített meg előadásai és könyvei illusztrációjaképpen, Stein pedig egyfolytában fényképezett.

De a többi magyar is igyekezett minél részletesebb, minél meggyőzőbb beszámolóval szolgálni. A szűkszavú *Kőrösi Csoma Sándor* Belső-Ázsiában mesebeli nyelvtudását gazdagította, hogy majd később a nyugati világ előtt addig teljességgel ismertelen tibeti nyelvű szövegek fordításával lepje meg közönségét, *Lóczy Lajos* terjedelmes földrajzi dol-

gozatai mellé ugyancsak remekül és sokat rajzolt, *Zichy Jenő, Cholnoky Jenő* és *Princz Gyula* geológiai és néprajzi gyűjteménnyel tért haza, *Vámbéry Ármin* meghökkentő, sőt vérfagyasztó történetekkel, *Diószegi Vilmos* hangzó és írásban lejegyzett sámánénekek százaival, *Ligeti Lajos* belső-ázsiai török, mandzsu, kínai, mongol és tibeti nyelvű kéziratokkal, fadúcos nyomtatványokkal, *Miklós Pál* pedig briliáns írásos beszámolójához naplójába másolta a tunhuangi barlangtemplomok falképeit. Mindezek a nagyszerű erőfeszítések és teljesítmények a szélesebb itthoni közönség minél teljesebb tájékoztatását szolgálták, a leírhatatlanba, az elmondhatatlanba való beavatást.

A mai utazó sem tehet sokkal többet, ha úgy érzi, mindenáron el kell mondania élményeit a közönségének, hogy meg kell mutatnia ezt a még mindig rejtőzködő, vagy éppen valószínűtlenül elénk táruló világot az érdeklődő publikumnak. Neki is máig a szó és a kép maradt legnyilvánvalóbb eszköze, legfeljebb újabban már a bárki számára elérhető mozgókép. Ám a filmnek is ugyanaz az a lényege, ami a rajznak és a fotónak: a jóleltalált, megörökített pillanat.

Péczely Lajos a klasszikus fotóművészetet választotta eszközéül írásos úti beszámolójának illusztrálásához. Azt is joggal mondhatjuk azonban, hogy *A láthatár áthatolása* című kötetben szó sincs a fotók illusztrív szerepéről. A képek nem a szövegrészek kiemelésének, hangsúlyozásának, kiegészítésének eszközei, hanem a szövegtől csaknem független, önálló mondanivalóval bírnak. Nála a fotó sohasem ugyanazt mondja, amit a környezetében olvasható írott szöveg (ahogy ez általában az ú.n. albumok esetében szokott lenni), hanem mindegyikük új megközelítést kínál az adott témához. A képek azonos értékű hozzájárulást nyújtanak egy-egy leírás, esemény vagy szituáció teljesebb megértéséhez.

A cím és a könyv alcíme is – *A Föld arca Közép-Ázsia pusztaságaiban*

és sivatagaiban – ennek a világnak költői megközelítését sugallja. Ahol a szó nem mutatkozik megfelelőnek e szándék megvalósításához, ott a fotók segítik ki a szerzőt. Mert tényleg kevés ám ide a szó, jobban teszi az utazó, ha meg sem próbálja vállalni a lehetetlent. Ugyanezért nekünk is észszerűtlen próbálkozás lenne szavakkal szólni itt Belső-Ázsiáról, a képek helyett.

Annál könnyebben felidézhetők viszont recenziónkban a kötet történetei, akár múltbéliek, akár az utazáshoz kapcsolódóak. Az élménybeszámolón túl a szöveg fejezetei pontos geológiai és históriai részletekkel is szolgálnak, olyan emlékek jelennek meg a kötetben, amelyekről eddig nemigen szóltak a történelemkönyvek. De még egy – mindmáig csaknem teljesen ismeretlen – négyezer éves civilizáció (Margus) múltja is váratlanul megjelenik előttünk, a szerző maga is szemtanúja volt e régészeti feltárás egyes eseményeinek. Beszámolójának ez a fejezete tehát helyszíni tudósításnak is tekinthető.

Mivel e terület jelentős része többnyire a régmúlt homályába vesző emlékeket őriz, ezen a tájon bőven teremnek a legkülönösebb mesék, borzongató legendák is. Magányos romvárak tornyosulnak lidércfényes mocsarak szigetein, rémes-titokzatos hangokat hallat föld és ég, „aki erre jár, nem tér vissza" – figyelmeztetik az utazót a helybéliek.

„Közép-Ázsia tájai sokféle érzéssel és gondolattal gazdagítják az utazót. Találkozhatunk a végtelenség élményével, a természet minden képzeletet felülmúló alkotásaival, a néma csend félelemkeltő erejével, a táj rezzenéstelen nyugalmával, vagy a lakatlan térségek magányra tanító világával. Ahogy élményeink gyarapodnak, érzéseink és gondolataink megalkotják bennünk a felismerést, hogy minden benyomásunkat a közép-ázsiai valóság legmarkánsabb vonása hatja át, ez pedig a kietlenség. *A sivatagokban bármerre járunk, a kietlenség az úr. A természet errefelé igen szűkmarkúan szolgál életfeltételekkel, legyen az növényi,*

állati vagy emberi létszükséglet, ezért az élet esetlegessé, szerénnyé vált, mégis csodálatosan alkalmazkodott a mostoha körülményekhez.

Közép-Ázsia kietlen pusztaságai és sivatagai azonban nemegyszer rendkívüli hatásúak, egyenesen bűvölő erejűek. Kazak földön utazva egy alkalommal engem is magával ragadott a varázslat. Az est közeledtével táborhelyet kerestünk a pusztaságban. A sátor felállítása után útitársaim a vacsora elkészítésével kezdtek foglalkozni, én pedig felderítő útra indultam a minket körülvevő nagy „semmibe". Az ég beborult, komor idő volt, kitűnő látásai viszonyokkal, esőre nem kellett számítani. Amikor táborhelyünk már alig látszott a messzeségben, megálltam egy szusszanásnyi pihenőre. Szívszorító néma csend és rezzenéstelen mozdulatlanság uralta a tájat. A látvány komor és végtelenbe vesző volt. Nem értettem, miért érzek félelmet, miféle félelmetesség van ebben a látványban.

Csak álltam és álltam, engedtem, hogy a nyomasztó hangulat rám telepedjen. Földbe gyökerezett a lábam, alig tudtam szabadulni a letaglózó élménytől. Amikor magamhoz tértem, szinte más emberként indultam visszafelé. Táborhelyünkön már várt a vacsora. Az ételek hatása alatt némán ültem a tábortűznél, semmit nem meséltem, nehogy túlzott érzékenységemnek véljék beszámolómat. A tűz ropogásától hangos csendet Dmitrij törte meg. Csak annyit mondott: borzalmas. *Látva, hogy egy kissé értetlenül nézek rá, felállt, a kezével körbe mutatott a sötétedő kietlenségben, és megismételte:* borzalmas."

Péczelytől megtudjuk hát, hogy nemcsak vég nélkül változó képek gyönyörűségével lepi meg a sivatag az utazót, aki azt sem tudja zavarában, merre forduljon, mit nézzen, hanem bizony félni, borzongani is lehet, sőt *kell* ebben a tájban. Elkerülhetetlenül, kötelezően. Az univerzum fenyegető némaságában semmiség az emberlét.

A Nagy Játszma történelmi szereplőinek száma mára már erősen bővülni látszik ezeken a legkietlenebb vidékeken is. Ma már az egész világ

tudja, hogy mit rejt maga alatt a mélyben a homok, azt is tudják mindenütt, hogy mekkora értéket jelent a sivatag rejtőzködő gazdagsága. Meg is jelentek itt már több kontinens könnyed és derűs ajánlattevői, mintha éppen csak erre sétálgatnának. Az önálló államiságuk csecsemőkorát élő helybéliek tapasztalatlanságát kihasználva, az évszázadok óta civilizátori szerepben fellépő élelmesebb országok kufárjai nem sokkal ez után már meg is kezdték a sivatag természeti kincseinek kitermelését. Ázsia szíve nemsokára valóban halott lesz, ha már ez sem marad meg az itt élő keveseknek. Végképp megszűnnek a létfeltételek. Akkor is, ha napjainkban ez az átmeneti élénkség egészen mást mutat.

Péczely Lajos könyvében a múlt, a jelen és a jövő még együtt jelenik meg, együtt látható. Hiteles, meggyőző ábrázolásban.

Péczely Lajos A láthatár áthatolása
A Föld arca Közép-Ázsia pusztaságaiban és sivatagaiban
Scolar Kiadó, 2023